

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-47>

УДК 658.586

Ольга ВИТВИЦЬКА

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-2510-3562>

Оксана СЛИВІНСЬКА

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

<https://orcid.org/0000-0003-0004-9288>

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ

У статті представлено результати дослідження щодо узагальнення та формування основних положень методичних підходів до оцінювання рівня управління економічною безпекою підприємств у відповідності до сучасних глобалізаційних змін. Визначено критерії оцінки економічної безпеки. Зазначено, що розробка системи критеріїв та параметрів характеризують ступінь захищеності підприємства від негативних впливів, яка базується на низці запропонованих принципів. Здійснено порівняльну характеристику методів кількісної оцінки рівня загроз на основі умов застосування, оцінки, точності оцінки, витрат, обліку впливу окремих факторів загроз. Обґрунтовано, використання для оцінки економічної безпеки підприємства підхід, що відображає принципи та умови програмно-цільового управління та розвитку, котрий ґрунтується на інтегруванні сукупності показників, що визначають економічну безпеку. Зроблено висновок, що в прагненні оцінити стан такої складної техніко-економічної системи, якою є сучасне підприємство, що функціонує в умовах взаємодії безлічі внутрішніх та зовнішніх чинників, які часто непередбачувано впливають на процес розробки, виробництва та реалізації продукції, тільки виходячи з формалізованих розрахунків може призвести до результатів, абсолютно невідповідним реальному стану підприємства та перспективам його розвитку. Запропонована модель взаємодії складових для оцінки рівня управління економічною безпекою підприємств, як основа прийняття відповідних управлінських рішень. а також оцінки пріоритетів підприємства виходячи з аналізу стану рівня економічної безпеки підприємства.

Для адаптування процесу управління економічною безпекою до мінливих умов потрібно здійснювати ефективний аналіз з вирішення завдань, спрямованих на удосконалення функціонування підприємства.

Ключові слова: управління, економічна безпека, управління економічною безпекою підприємств, оцінювання рівня, підходи, загрози

Olha VYTVYTSKA

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Oksana SLYVINSKA

SE NULES of Ukraine «Brzezany Agrotechnical Institute»

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE LEVEL OF MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

The article presents the results of research on the generalization and formation of the main provisions of methodological approaches to the assessment of the level of management of the economic security of enterprises in accordance with modern globalization changes. Criteria for assessing economic security have been determined. It is noted that the development of the system of criteria and parameters characterizing the degree of protection of the enterprise from negative influences is based on a number of proposed principles. The comparative characteristics of the methods of quantitative assessment of the level of threats based on the conditions of application, assessment, accuracy of assessment, costs, accounting for the impact of individual threat factors have been carried out. It is justified to use an approach that reflects the principles and conditions of program-target management and development, which is based on the integration of a set of indicators that determine economic security, to assess the economic security of the enterprise.

It was concluded that in an effort to assess the state of such a complex technical and economic system, which is a modern enterprise, which functions in the conditions of the interaction of many internal and external factors, which often have an unpredictable effect on the process of development, production and sale of products, only based on formalized calculations can lead to results that are completely inconsistent with the real state of the enterprise and its development prospects. The proposed model of the interaction of components for assessing the level of management of economic security of enterprises, as a basis for making appropriate management decisions. as well as assessments of the company's priorities based on the analysis of the state of the level of economic security of the company.

In order to adapt the process of economic security management to changing conditions, it is necessary to carry out an effective analysis of solving tasks aimed at improving the functioning of the enterprise.

Keywords: management, economic security, management of economic security of enterprises, level assessment, approaches, threats.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Прискорення змін у науково-технічному, соціальному та економічному процесах, активний форс мажорний вплив з боку зовнішніх та внутрішніх чинників на суб'єкт господарювання для підприємств означає підвищення бар'єрів для ведення діяльності, погіршення фінансової стійкості, платоспроможності та призводить до зростання рівня ризиків і загроз. Своєчасне попередження кризових ситуацій і

нейтралізація негативних чинників, що впливають на діяльність підприємства це процеси забезпечення стабільності ефективного функціонування підприємства. Виникає необхідність подальшого розвитку дієвих методичних підходів до оцінювання рівня управління економічною безпекою підприємств.

Аналіз досліджень та публікацій

Вивчення економічної безпеки базується на різних рівнях управління економікою. Ґрунтовні дослідження економічної безпеки на макрорівні провели Геєць В., Кваснюк Є., Вітлинський В. та ін. Вивченню економічної безпеки підприємств приділяли увагу Маслак О., Прохорова В., Пилипенко Н. та ін. Науковці підходили до визначення економічної безпеки на конкретному рівні, не виокремлюючи системність у використанні терміну та відповідності глобальним змінам.

Формулювання цілей статті

Метою даного дослідження є обґрунтування основних положень методичних підходів до оцінювання рівня управління економічною безпекою підприємств у відповідності до сучасних глобалізаційних змін.

Виклад основного матеріалу

Незважаючи на актуальність важливого питання щодо управління економічною безпекою підприємств, одним із важливих інструментів її вирішення є адекватна оцінка її рівня. Зазначимо, що у нашій країні немає універсальної затвердженої методики такої оцінки.

Загальновідомо, що сутність рівня економічної безпеки як на макро-, мезо- та мікро-рівнях, розкривається за допомогою відповідних критеріїв та показників (індикаторів). Сукупність критеріїв економічної безпеки та їхніх показників повинна максимально інформативно відображати всі компоненти життєдіяльності досліджуваного суб'єкта, що впливають на його економічну безпеку, з одного боку, а також має бути орієнтована на виявлення загроз економічній безпеці. Як зазначають деякі науковці, одним з важливих критеріїв економічної безпеки є оцінювання економічного стану з погляду найважливіших процесів, що відображають сутність економічної безпеки.

Критеріями такої оцінки економічної безпеки може бути стан ресурсного потенціалу та можливість його розвитку, рівень ефективності використання ресурсів, капіталу та праці, конкурентоспроможності економіки, можливість протистояти зовнішнім загрозам та ризикам, соціальна стабільність та вирішення соціальних конфліктів.

У процесі дослідження критеріїв та показників економічної безпеки використовуються такі значення термінів:

- індикатор – величина, що характеризує будь-яку властивість пристрою, процесу, речовини;
- поріг – найменша можлива величина, межа прояву чогось (наприклад: поріг бідності – показник, який розраховується для всієї родини, на основі величини прийнятого прожиткового мінімуму на одного члена родини, її розміру та складу за статтю та віком);
- індекс – відносний цифровий показник, який виражає відношення рівня даного явища до рівня його в минулий час або до рівня аналогічного явища, прийнятого як базу [1].

Індикаторами економічної безпеки є рівень та якість життя, темпи інфляції, рівень безробіття, масштаби тіньової економіки, золотовалютні резерви тощо.

Процес формування концепції економічної безпеки підприємства передбачає використання значної кількості показників стану економічної безпеки підприємства. У цілому вони дають уявлення про загальний рівень економічної безпеки підприємства, який визначається такими параметрами, як «поріг чутливості», «поріг вразливості», «поріг розпаду», «стан розвитку».

«Поріг чутливості» є рівнем безпеки, при якому підприємство починає відчувати наявність змін. «Поріг вразливості» — рівень безпеки, при якому підприємство зазнає змін, що ведуть до його розбалансованості. «Поріг розпаду» — рівень безпеки, після якого підприємство зазнає нищівних змін. «Стан розвитку» — рівень безпеки, при якому забезпечується розвиток підприємства.

Як відомо, у світі не буває стану повної рівноваги. Суб'єкт (підприємство ЕБ) завжди може або підвищувати свій потенціал (розвиватися), або знижувати його.

Зазначимо, що більшість учених-економістів під час оцінювання рівня управління економічною безпекою підприємства звертали увагу лише на мікрорівень, а і розробляли свої методики на підставі методик, суб'єктом яких є держава, оцінюючи, при цьому, значення макроекономічних статистичних показників, а точніше їх порогових значень, та, шляхом порівняння, оцінювали економічну безпеку чи небезпеку.

Аналіз економічної літератури, що присвячений даній проблематиці, показав, що в даний час найбільш поширеними методами кількісної оцінки рівня загрози економічній безпеці є:

- статистичний метод;
- метод аналізу доцільності витрат;
- метод експертних оцінок;

- аналітичний метод;
- метод використання аналогів [3,4,5].

Таким чином, для оцінювання рівня та стану економічної безпеки, необхідно сформувати систему критеріїв та показників їх характеристик, і, на підставі обраних критеріїв, застосовуючи ті чи інші методи аналізу даних і провести оцінювання.

Розробка системи критеріїв та параметрів, що характеризують ступінь захищеності підприємства від негативних впливів, базується на низці принципів (табл.1).

Таблиця 1.

Принципи захищеності підприємства від негативних впливів

Принципи	Характеристика
Комплексності	всесторонній аналіз об'єкта дослідження
Структурованості	поділ сукупності показників на окремі підгрупи відповідно до проаналізованих процесів життєдіяльності
Системності	облік взаємозв'язків та взаємозалежностей як екзо-, так і ендогенних факторів
Альтернативності	вироблення та обґрунтування кількох варіантів виходу з кризової регіональної ситуації
Пріоритетності	оцінка економічної безпеки постає як головна умова формування об'єктивного уявлення про рівень соціально-економічного стану територіальної освіти
Допустимого ризику	облік існуючої невизначеності при реалізації заходів, спрямованих на нейтралізацію факторів-загроз та їх наслідків

На наш погляд, ці принципи слід доповнити принципами достовірності (актуальність показників та характеристик об'єкта дослідження), а також універсальності (забезпечення можливості використання системи критеріїв та показників для максимально широкого кола типів об'єктів дослідження).

Кількісне вираження рівня загрози може бути однозначним. Залежно від методу оцінки, його величина може змінюватися. У таблиці 2 наведено порівняльну характеристику методів оцінки рівня загрози економічній безпеці підприємства.

Таблиця 2.

Порівняльна характеристика методів кількісної оцінки рівня загрози

Характеристика	Методи кількісної оцінки загрози							
	Статистичний	Аналітичний	Дерево рішень	Фінансової стійкості	Експертних оцінок	Нормативний	Аналіз чутливості	Аналогій
Умови застосування	Відомі дані про минулі періоди господарювання	Наявність детальних відомостей про вид діяльності	Відомі фактори загроз та наслідки їх впливу	Відомий баланс підприємства	Дефіцит інформації	Відомі основні фінансові показники діяльності	Наявність детальних відомостей про проєкт або вид діяльності	Наявність аналогів та незмінність умов господарювання
Оцінка	Абсолютна	Відносна	Абсолютна	Абсолютна	Відносна	Відносна	Відносна	Абсолютна
Точність оцінки	Невисока	Середня	Висока	Середня	Невисока	Невисока	Середня	Невисока
Витрати	Середні	Незначні	Значні	Незначні	Незначні	Незначні	Незначні	Середні
Облік впливу окремих факторів загроз	Незначний	Не можна врахувати	Найвищий	Практично неможливо врахувати	Практично неможливо врахувати	Не можна врахувати	Практично неможливо врахувати	Незначний

Аналіз розбіжностей отриманих результатів із прийнятими до уваги чинниками загрози дозволяє виявити існуючі тенденції у розвитку подій з погляду впливу загрози. А це дозволить більш точно спрогнозувати рівень загрози економічній безпеці підприємства в цілому.

Для кількісного визначення рівня загрози використовуються різні методи: від складної ймовірнісної оцінки до інтуїтивних.

Як методичний інструментарій аналізу показників, для комплексного вивчення економічної безпеки, на сьогоднішній день застосовуються:

- методи експертних оцінок, що передбачають ранжування показників за відповідними критеріями (часто, критеріями ризику), їх експертні оцінки та аналіз результатів;

- методи математичної статистики, що передбачають застосування статистичного аналізу для обробки значень показників, визначення їх порогових значень, виявлення функціональних залежностей, визначення помилок тощо;

- методи розпізнавання образів, що передбачають інтерпретацію вихідних даних, як показників та інших параметрів досліджуваного процесу (часто, різної природи), в кінцеву модель, що характеризує дані процеси;

- кластерний аналіз, що передбачає поділ об'єктів (показників, процесів тощо) на класи за певними критеріями, тобто в результаті застосування даного підходу можлива декомпозиція сукупності об'єктів дослідження на стандартні групи;

— дискримінантний аналіз, який передбачає виявлення сутності об'єктів невідомої приналежності на основі дослідження відмінностей між декількома класами об'єктів за одним або декількома параметрами;

— SWOT-аналіз, що передбачає виявлення якісних характеристик досліджуваного об'єкта, на основі дослідження його кількісних параметрів, за допомогою визначення «слабких» та «сильних» сторін, оцінки адекватних загроз та внутрішніх можливостей їхнього нівелювання;

— спосіб порівняння індикаторів, що передбачає порівняння значень показників економічної безпеки конкретного підприємства.

Оскільки кожен із розглянутих методів не позбавлений недоліків, то практично рекомендується використовувати кілька різних методів одночасно. Отримані різними методами результати відрізнятимуться. Аналіз розбіжності результатів та їх причин, дозволить виявити чинники, що враховуються в одних методах і не враховуються в інших, це суттєво знижує рівень похибок та забезпечує достовірність отриманих результатів.

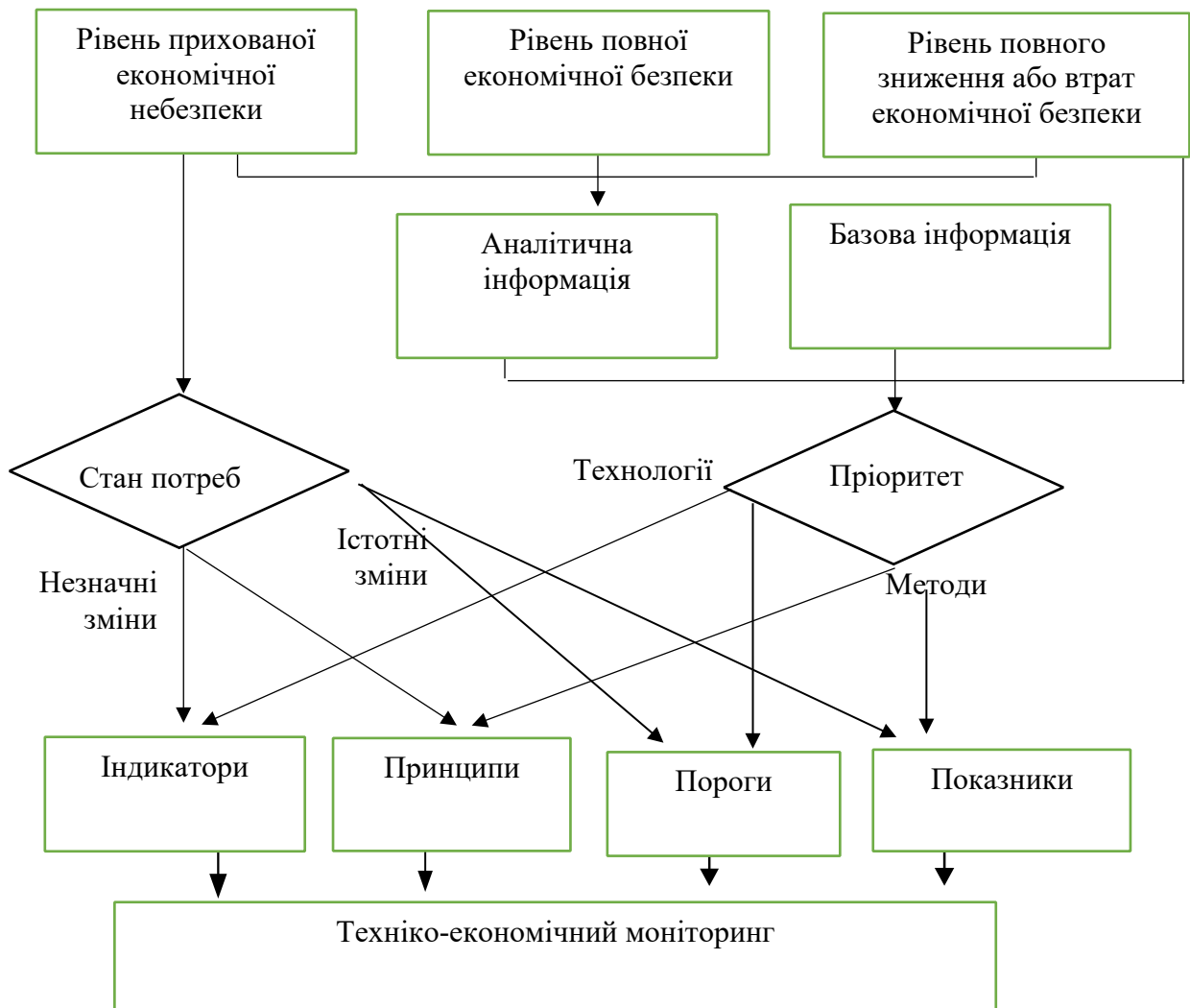

Рис. 1. Модель взаємодії складових для оцінки рівня управління економічною безпекою підприємств

Також пропонується використовувати для оцінки економічної безпеки підприємства модель взаємодії складових оцінки рівня управління економічною безпекою підприємств та підхід, що відображає принципи та умови програмно-цільового управління та розвитку (рис.1). Відповідно до цього підходу оцінка економічної безпеки підприємства ґрунтується на інтегруванні сукупності показників, що визначають економічну безпеку. При цьому використовується кілька рівнів інтеграції показників та такі методи їх аналізу, як кластерний та багатовимірний аналіз. Такий підхід відрізняється високим ступенем складності проведеного аналізу з використанням методів математичного аналізу. І якщо його використання в дослідній області дозволяє отримати достовірні результати оцінки рівня економічної безпеки підприємства, то у практичній діяльності підприємств це досить важко. Основною складністю є «оцінка економічної безпеки сукупного інтегрального показника за заданої області його зміни».

Цей підхід до оцінки економічної безпеки сукупного інтегрального показника дозволяє оцінити рівень економічної безпеки підприємства, але швидше з позиції математика, а не менеджера (управлінця).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Слід зазначити, що прагнення до повної формалізації багато параметричної оцінки складного процесу виявлення та ідентифікації загроз економічній безпеці не є доцільним, оскільки є низка чинників, які можна передбачити лише інтуїтивно. В економіці, як і в деяких інших сферах людської діяльності, де сильні схоластика подій та турбулентність середовища, важливі тенденції розвитку, інтуїція та досвід експерта чи менеджера. Тому прагнення оцінити стан такої складної техніко-економічної системи, якою є сучасне підприємство, що функціонує в умовах взаємодії безлічі внутрішніх та зовнішніх чинників, які часто непередбачувано впливають на процес розробки, виробництва та реалізації продукції, тільки виходячи з формалізованих розрахунків може призвести до результатів, абсолютно невідповідним реальному стану підприємства та перспективам його розвитку.

Література

1. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 №60 [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (10.10.2012).
2. Ярмош О., Прохорова В., Щербина І., Кашаба О., Слостяникова К. Інноваційність креативної економіки як складова української та світової стратегії сталого розвитку / Серія конференцій: Земля та навколишнє середовище, 628(1), 012035
3. Кузьор А., Ареф'єва О., Вовк О., Брожек П. Інноваційний розвиток циркулярних систем при забезпеченні економічної безпеки в промисловості. Журнал відкритих інновацій: технології, ринок і складність. 2022. 8(3). DOI: <https://doi.org/10.3390/joitmc8030139>
4. Маслак О.І., Гришко Н.Є. Управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня. Маркетинг та менеджмент інновацій. 2013. № 1. С. 198-208.
5. Пилипенко Н. М. Розвиток методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5953>
6. Прохорова В. В., Залуцька Х. Я., Ус Ю. В. Формування мотиваційного механізму у стратегічному управлінні диверсифікованого підприємства. Науковий вісник Національного гірничого університету. 2021. (1). С.177-185.
7. Солодовник О. О. Основні підходи до оцінювання економічної та фінансової безпеки: сутність і напрями вдосконалення. *Бізнесінформ*. 2021. №2. С. 6–12. URL: https://www.researchgate.net/publication/350735715_Osnovni_pidhodi_do_ocinuvanna_ekonomichnoi_ta_finansovo_i_bezpeki_sutnist_i_naprami_vdoskonalenna
8. Сосновська О. О. Методичний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємств зв'язку. Облік і фінанси. 2019. № 1 (83). С. 168–176
9. Poirson H. Economic security, private investment, and growth in developing countries. Washington: International Monetary Fund, African Dept., 1998. 31 p.

References

- 1 Methodology for calculating the level of economic security of Ukraine. Order of the Ministry of Economy of Ukraine dated 02.03.2007 No. 60 [Electronic resource] // Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. – Access mode http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (10.10.2012).
2. Iarmosh, O., Prokhorova, V., Shcherbyna, I., Kashaba, O., Slastianyukova, K. (2021) Innovativeness of the creative economy as a component of the Ukrainian and the world sustainable development strategy / IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 628(1), 012035
3. Kuzior A., Arefieva O., Vovk O., Brozek P. (2022) Innovative Development of Circular Systems While Ensuring Economic Security in the Industry. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 8(3). DOI: <https://doi.org/10.3390/joitmc8030139>
4. Maslak O.I., Grishko N.E. (2013). Management of the economic security of the enterprise on the principles of ensuring its rational level. *Marketing and innovation management*. No. 1. P. 198-208.
5. Pylypenko N. M. (2017). Development of methodological approaches to the assessment of the economic security of the enterprise. *Efficient economy*. No. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5953>
6. Prokhorova V. V., Zalutka K. Ya., Us Yu. V. (2021). Formation of a motivational mechanism in the strategic management of a diversified enterprise. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. (1). P.177-185.
7. Solodovnik O.O. (2021). Basic approaches to the assessment of economic and financial security: the essence and areas of improvement. *Business information*. No. 2. P.6–12. URL: https://www.researchgate.net/publication/350735715_Osnovni_pidhodi_do_ocinuvanna_ekonomichnoi_ta_finansovo_i_bezpeki_sutnist_i_naprami_vdoskonalenna
8. Sosnovska O.O. (2019). Methodical approach to assessing the level of economic security of communication enterprises. *Accounting and finance*. No. 1 (83). С. 168–176
9. Poirson H. (1998). *Economic security, private investment, and growth in developing countries*. Washington: International Monetary Fund, African Dept., 31 p.

